… *ка(р)мазинов**ая*** (131), *четвертая ялов**ая*** (59 зв.) *леваду Юрковск**ую*** (309) тощо. Короткі стягнені форми прикметників у пам'ятках другої пол. XVII – поч. XVIII ст. трапляються рідко: *рука власн**а*** (87), *w(т) мал**а** и до велик**а*** (101).

Подекуди вживаються короткі форми пасивних дієприкметників у присудковій функції: *а за виступо(к) сво(й) кара**(н)** былъ* (338 зв.), *[хуто(р)], якъ са(м) в собѣ є(ст) wбци(р)клова**(н)*** (223 зв.).

Закінчення ***-ой***, яке починаючи з XVIII ст. зрідка зустрічаємо в «Актах (протоколах) Полтавського полкового суду», напр.: *з волѣ нашой добр**ой*** (314 а), *в(ъ) Малоросси(й)ск**о(й)** нашо(й) w(т)чизнѣ* (358), *при то(й) доброво(л)н**ой** продажи* (323), *в пе(р)шо(й) лю(б)вѣ сусѣ (д)ск**о(й)** жити* (204), *на ви(ш)ш**о(й)** греблѣ староса(н)джаро(в)ск**о(й)*** (352) та ін., очевидно, є відображенням впливу російської мови.

Бачимо, що наявність фонетичної та морфологічної варіативності в системі прикметників досліджуваного періоду свідчить про те, що вона не була остаточно усталеною. Формування ад'єктивних флексій староукраїнської мови в «Актах (протоколах) Полтавського полкового суду» другої пол. XVII – поч. XVIII ст. ще не було до кінця завершене, оскільки система прикметникової словозміни перебувала на стадії свого становлення.

Література

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. – К.: Вища школа, 1980.
2. Ділова і народнорозмовна мова XVIII ст. (Матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України) / Підгот. до вид. В.А. Передрієнко. – К.: Наукова думка, 1976. – 416 с.
3. Є. Тимченко. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV – XVIII ст. – Київ – Нью-Йорк, 2003. У 2 т. – 512 с.
4. Історична граматика української мови. – К., 1980.
5. Сарікова І.М. Прикметникова парадигма в актовій мові Середньої Наддніпрянщини XVII – XVIII ст. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Збірник наукових праць. – Київ, 2010. – Вип. 19. – С. 416 – 420.
6. Чепіга І.П. Народнорозмовні елементи у мові українських ділових текстів XVI – першої половини XVII ст. // Мовознавство, 1992. – № 6. – С. 3–11.

Джерела

Акти – Акти (протоколи) Полтавського міського суду другої пол. XVII – поч. XVIII ст. / Зберігаються в Інституті рукопису НБУ ім. В.Вернадського / Шифр Ф І 55 256 (Лаз. 39_1).

Ганна Воронич (Київ), старший науковий
співробітник Інституту української мови НАН України,
кандидат філологічних наук

Четья Мінея 1489 р.: особливості перекладу

Уже найдавніші наші книги презентують взаємодію системи конфесійної старослов'янської мови з давньоруською літературною й живим мовленням східних слов'ян, а до кінця XI ст. цілком сформувалася її давньокиївська редакція [3].

Очевидно, церковнослов'янська мова була панівною конфесійною мовою в Україні до XV ст. З XV ст. дійшли переклади окремих частин Біблії (наприклад, Плач пророка Єремії, книга пророка Данила, Пісні пісень, Псалтиря), а також значна за обсягом Четья Мінея 1489 р. (375 аркушів) [1]. У середині XVI ст. перекладено українською мовою Новий Заповіт (найвідоміші пам'ятки – Пересопницьке євангеліє 1552-1556 рр., Євангеліє Негалевського 1581 р., Крехівський Апостол 60-х рр. XVI ст.). Перекладач Пересопницького євангелія, син сяноцького протопопа Михайло Василієвич, зазначав, що переклад призначений «для читання церкви бжіи(х)». Аналізуючи слова І. Вишенського *«Євангелия и Апостола в црквеи на литургии простым языком не выворочайте»*, В. Німчук припускає, що принаймні наприкінці XVI ст. ще в багатьох українських церквах частини Нового Заповіту звучали живою мовою [3].

Кирило-мефодіївська мовна традиція давала змогу слов'янським народам молитися зрозумілою мовою й була одним із засобів єднання слов'ян візантійського обряду. З часом церковнослов'янська мова щораз більше розходилася з живим мовленням, через те з'являються пояснення незрозумілих елементів – перші лексикографічні спроби. А в XVI ст. маємо уже словники. Автор «Лексикона славенороccкого» П. Беринда в передмові підкреслював, що «*широкій и великославный языкъ славенскій... тру(д)ности теж(ъ) словъ до вырозумѣню темны(х) в(ъ) собѣ мат(ъ), зачимъ и самаѧ цр҃квъ россійская многи(м) власным(ъ) сыном(ъ) свои(м) въ огиду приходит(ъ)*». Пройшовши у своєму розвиткові три етапи: солунський (перші переклади з грецької на слов'янську зроблено на основі мовлення рідного міста, де народилися й виросли Кирило та Мефодій, і його околиці); мораво-паннонський (у Моравії Кирило та Мефодій відредагували свої перші переклади, враховуючи мову місцевого населення; в Паннонії Мефодій та його учні зробили переклади низки творів); болгаро-македонський (після смерті Мефодія його учні змушені були емігрувати в Хорватію й Болгарське царство, в яке входила й Македонія), ця традиція дійшла й до наших земель, презентована Четьєю Мінеєю 1489р. – пам'яткою, що є першою відомою на сьогодні спробою зближення мови культових книг із живою народною мовою [3].

Ще М. Грушевський зауважив, що в Четьї помітний вплив простої мови, звернув увагу на те, що старослов'янська мова в ній насичена формами, вимовою і словами живої народної мови. П. Плющ називає пам'ятку праматір'ю численних перекладів церковних книг на «просту мову», зроблених на Україні в XVI – XVII ст., а В. Перетц вважав її однією з найдавніших пам'яток – перекладом давнього церковнослов'янського тексту на «нову» мову. Четья відображає трансформацію церковнослов'янської мови в українську через насичення її елементами української мови на різних мовних рівнях.

Досліджувана Четья Мінея є копією 1489 року, як свідчить кіноварний запис

на звороті 286 аркуша: **в лѣ(т) ,・ѕ・ц・є・ч・ʒ・** (тобто, 6997-5508=1489). Основою для оригіналу стали, як стверджує В.Перетц, слов’яноруські тексти житійної та проповідницької літератури, які автор перекладу використовував цілком вільно, змінюючи, скорочуючи чи доповнюючи, наближуючи мову тексту до живої народної, а також вводячи глоси ? пояснення незрозумілих або невживаних (чи маловживаних) слів загальнонародними. А це, як вважає В. Німчук, вияв власне мовознавчої роботи, зародження лексикографії [2, 13], несловникової лексикографії-глосографії, глосемографії [2,17].

Про намагання писаря наблизити текст Четьї Мінеї 1489р. до народнорозмовної мови можуть свідчити численні приклади вживання найрізнотиповіших глос. *За зовнішніми ознаками* – місцем розташування – глоси в Четьї поділяємо на *внутрішньорядкові* (рядкові), *міжрядкові* (інтерлінеальні), й *покрайні* (маргінальні).

Внутрішньорядкові (рядкові), – найпоширеніші, їх у тексті найбільша кількість, частини в них поєднуються сполучними словами (Скажімо, глос, поєднаних словом **рекомо**, у пам’ятці виявлено 47: **члвкъ бжии. да(л) имъ харатью рекомыи свито(к)** (150 зв.), **гешна рекомо пекло** (357 зв.), **долги рекомо грехи** (292), **аще ли оу злом дѣле застане(т) рекомо во грѣсѣ(х)** (334 зв.), **посоула не хоче(т) рекомого бага(т)ства)**; словом **зовемаꙗ (зоветсꙗ)** – 21: **иʒбавить на(с) члвколюбець бъ ѿ муки вечноє. и дасть намъ бговгодныи раи. єже ʒоветсѧ цр(с)тво нб(с)ноє. єго же оуготовалъ любѧщимъ є. рекомо праведнико(м)** (357 зв.), **ʒа гордость бо сотона с неба сверженъ. со всѣми слꙋгами. што нине ʒовоутсѧ бѣси** (350); словом **именѫетсѧ, нарицаємаꙗ** – 24: **та(к) праʒникъ чинивали. роукоꙗтеи рекомо оупаханины. што жь сѧ именѫеть пѧнтикостиє** (211), **секира именꙋетсѧ смерть** (365) **шедше во градъ. нарицаємоую весь.** (314), **списана бы(ст) кнїга сиꙗ. нарицаємаѧ четьꙗ.** (286 зв.) чи й без них: **ѡбразовъ ꙋчинко(в)** (336 зв.).

У Четї досить поширеними є *міжрядкові* (надрядкові, інтерлінеальні) глоси, які В. Німчук, досліджуючи пам’ятки давньоруського періоду, назвав винятками [2, 17], а саме: *однослівні* за структурою: в рядку – **архиерѣи**, а над рядком надписано **попы** (262), чи **игѣмон (воєвода)** (262), **тисячника (войта)** (262), **оуслыша(т) гла(с) сна бжиꙗ. оустаноу(т) ѿ гробъ телеса. цреи и кнѧʒеи. митрополить и єп(с)коупъ. и просты(х) людеи.** (361) – у рядку виправлення, а словосполучення **вси оусопшии. рекомо мертвии** надписано над рядком та багато інших; *багатослівні:* **вже бо насрѣдъ пꙋтѧ** – вгорі над рядком іншими чорнилом і почерком надписано: **посредь дороги стоимъ. рекомо половиноу стго поста во чистотѣ прошли єсмо.** (307).

Певна частина *надрядкових* глос була зроблена пізніше *скорописом*, можливо у XVII ст., коли книгу оправляли: **чисто - щире, слишите - чуйте,**

мира - свѣта, ни - нѣтъ, соблюлъ - сохранилъ, соблюсти - заховати, здѣ - тутъ, врѣмени - часа, насрѣд путя - посред дороги, честуймо - шануймо, стезю - дорогу, благыи - бѣдный, о том - про то, пря - свар, образовъ - вчинковъ, та ін.

Глоси-форма, оформлення. Деякі глоси, що раніше були написані у церковнослов’янському *оформленні*, *закреслені* і зверху над ними подані у властивому живомовному звучанні: **крѣпци** виправлено на **крѣпки**, **мнозии** – на **многии**, **слабъ** – на **слабый**, **в раи** – **ꙋ раи**, **мꙋчителевы слꙋгы. рекомо сотонины слꙋги дыꙗволи** (в останньому слові **льи** виправлено на **ли**) (207 зв.) та ін.

Глоси-порівняння: **и парить ка(к) птица летаєть по въѕдоꙋхо(м). такъ ѡна по люде(м). и по вбогимъ. и ка(к) бчола цвѣты ѕвирає(т). та(к) ѡна люди.** (276 зв.), **оꙋтрѡ ꙗко трава процвито(х). на вечер же ѿпадохъ.** (9), **на всѧкъ ча(с) гнѣвахоꙋсѧ. и скрегтахоꙋ ꙗко льви.** (9), **гласъ же бы(ст) рассѣдшегосѧ камене. ꙗко громъ. и потрѧсесѧ ѕемлѧ. ѿвориласѧ бѣѕ(д)на водамъ** (13). У порівняльних зворотах привертають увагу слова: **голꙋбъ, левъ, солнце, вода, громъ, воскъ, камень, порохъ, трꙋба, свиньꙗ** та інші, тобто ті, які властиві й народнорозмовній мові. Наприклад: **средѣ венца рꙋка г(с)нѧ, а в роꙋцѣ єго ꙗко голꙋбъ** (31 зв.); **похвати(л) люѧ какъ левъ сильный козлѧ** (59); **пила жь и(х) бысть яко воскъ** (34 зв.); **ѡнъ ка(к) твердый камень** (55 зв.); **твоꙗ честь какъ порохъ въ ѡчью** (56); **сами ꙗко свиньѧ в лꙋжи сѧ валѧю(т)** (340 зв.); **возсиꙗлъ ꙗко солнце** (331 зв.), **будемъ каждый стоꙗти нази, ка(к) м҃ти родила** (371), **д҃нь приходить ꙗко анг҃лъ, а нощь ꙗко тать** (344 зв.), **оꙋ добрѣ живꙋ(т) оꙋ скоꙋпости пребываю(т)** (340 зв.).

Як приклад використання *покрайніх* (маргінальних) глос у Четьї Мінеї розглядаємо наступне оформлення тексту пам’ятки на аркушах 353 – 353 зв.. Отже, в тексті маємо: **раѕвѣ ариꙗ. хр(с)тоборца. єго же препрѣша ст҃ии ѿци. и проклѧли. потом же оꙋтвердиша х(с)воꙋ ц҃рковъ. и многи(х) оꙋ вѣроꙋ ѡбратили. Проклѧли арьꙗ попа. и єго єреси. былъ бо въ соборе то(м). стареишина ст҃ыхъ ѿць. селивестръ папа римъскии. викентии. митрофанъ ѿ виѕантиѧ. александръ ѿ александьдриꙗ. єоꙋстафии. ѿ антиѡфиꙗ. макарии ѿ єр(с)лима. никола ѿ ликиꙗ. пахнотеи ѿ єгипта. а ины(х) многоє множество. Сє бы(л) первыи// соборъ в никии. ст҃хъ ѿцовъ. ·т҃· и҃і· въ ·к҃·є лѣто. при костѧнтинє ц҃ри. проклѧли ариѧ попа. и єго єреси. и потомъ всѣмъ соборо(м) прославили х(с)а єдиносꙋщна ѿцю с҃на б҃жиѧ. пережь вѣковъ рожена(г). по г҃лющемꙋ пр(о)ркꙋ. ис чрѣва преже дньница родисѧ. оꙋ послѣднѧꙗ ѿ д҃вы. нашего ради сопасѣниꙗ. вочл҃вчьшасѧ.**

Навпроти підкреслених рядків справа на полі іншим чорнилом поставлено хрестик +, а на нижньому полі маємо скорописний текст тим самим чорнилом, що й хрестик: *+ Внемли Читателю, яко на соборѣ Никейскомъ былъ старейшій на святыхъ Отецъ Силвестръ Папа Римскій.*

Нижче той самий текст повторено латинкою: Zauważ czytelniku, że na Soboru [powizailmym] w Nicei w wieku III był prezydującym Sw: Sylwester Papiesz Rzymsky quo ad ryma[m]*m [spoczinel.] (* – *m* у слові rymam двічі закреслено, а потім написано ще раз). Цей запис уточнює, пояснює, а також доповнює зміст тексту пам’ятки (зокрема йдеться про вислів quo ad ryma[m]*m [spoczinel.], враховуючи вірогідно відчитане слово, подане в квадратних дужках, – ‘який помер у Римі’).

Або ж на аркушах 20 – 20 зв. у розповіді про Костянтина Великого, римського імператора читаємо: **и силою ч(с)тного кр(с)та пораꙁилъ соупротивны(х). и пришедъ до рима. кр(с)тивсѧ самъ. и мт҃и єго єлена.** (w r 337)[1] **ѿ ст҃ого папы селивестра.**[2] **мт҃рь же свою ѿпоустилъ до єр(с)лима. искати ч(с)тного кр(с)та. мт҃и же єго єлена. шедши тамъ// испытала со многи(м) трꙋдомъ. ѡдва сѧ допытала в жидо(в). гдѣ єсть ч(с)тныи крестъ сохраненъ. и жидове єго неволею споведали. ц҃рица же єлена. наше(д)ши. повелѣла оуꙁнѧти. кр(с)тъ г(с)нь иꙁъ ꙁемли, вси же людиє оувидѣвше ꙗвлѣниє ч(с)тного кр(с)та. въꙁрадовалисѧ. ц҃рца же єлена. начала целовати кр(с)тъ. тако(ж) воєвода. и вси вельможи. а иныи многиє лю(ди). не могли дотисноутисѧ. и жадали только бы видѣти є(г). тогды повѣлѣлъ. патриꙗрхъ.**[3] **сре(д) ц҃ркві вчинити амбонъ. и самъ оусшо(л) на не(г). почалъ поднимати ч(с)тныи кр(с)тъ. ажь бы видели єго хр(с)тьꙗне. а какъ оувидели є(г) вси людиє. кликнꙋли велики(м) голосо(м). г(с)и помилои.**

Розглянемо пізніші написи на полях цих аркушів, які дуже виразно корелюють із текстом пам’ятки: [1] – (w r 337) дописано пізніше, іншим чорнилом і почерком над рядком у круглих дужках. Цей запис уточнює зміст пам’ятки хронологічно, прив’язує його до точної дати; [2] – ці слова підкреслені, навпроти них на лівому полі є буква *а* в круглих дужках – (a), а на нижньому полі запис латинкою по-польськи: (a) Konstanty W. niebył chrezczony przez Sylwestra Papieża, jak tu pisze, ale od Euzebiusza Biskupa Nikumedii, bo tak pisze Historyja Koscielna. Цей запис виправляє, змінює зміст пам’ятки, отже, є контроверзійним до тексту. 3 – це слово підкреслено, на полі навпроти нього у круглих дужках написана буква (а), а на нижньому полі латинкою по-польськи записано: (a) Patryarcha ten nazywał się Makary S. Цей запис уточнює, доповнює, розширює зміст пам’ятки, тобто автор маргінальної глоси тлумачить слово в основному тексті пам’ятки.

Зрозуміло, що ці останні досить розлогі записи могла зробити грамотна, дуже освічена й сміліва, впевнена у знаннях і переконаннях людина, яка добре знала церковну історію й мови та не побоювалася висловлювати контроверзійні думки щодо прочитаного у святій книзі. Ба, навіть записувати їх у цій святій книзі, дуже ймовірно, будучи її власником (Принагідно зазначимо, що власницьких різночасових записів на полях

Четьї Мінеї 1489 р. різними чорнилами, шрифтами й мовами – півуставом і скорописом, іжицею й латинкою, староукраїнською й польською мовами чимало.). Вивчаючи давньоруські пам’ятки, В. Німчук робить висновок, що *покрайні* (маргінальні) глоси у текстах досліджуваного періоду трапляються дуже зрідка [2, 19], а вже в пам’ятці XV ст., яка є об’єктом нашого опрацьовування, вони є досить звичним явищем.

Наприкінці XVII ст. Четья була оправлена (переплетена), про що свідчить запис на 287 аркуші: «**рокꙋ ·ахпѕ·** (1686 р.) **ѡправлена быстъ книга сиѧ ѿцем Іѡаном Саковичом Пресв.: Воинским Мѣсцким**», який, за твердженням М. Грушевського, проживав у Воині (суч. Вогині, що на території Холмщини. Таке припущення досить вірогідне, оскільки Четья збереглася у списку, віднайденому на Холмщині – надійшла до Археологічного музею при Київській духовній академії з Сідлецької губернії у 1880 р.). Тлумачити прикметник **воинский** словом «військовий», як це робить М. Карпинський, безперечно, немає підстав, бо священиків називали за місцем проживання або за місцем відправи богослужби. Перегукується з цим записом у пам’ятці повідомлення про русинського (українського) письменника XVI ст., яке подає І. Вагилевич [4, 195]: «Kasian Kalikst Sakowicz. Mąż uczony, narodził się około r. 1570 w Poteliczu, w województwie bełskim, gdzie jego ojciec był księdzem. Uczył się na Uniwersytecie Zamojskim, potem na Uniwersytecie Krakowskim. Po ukończonych studiach był diakonem w Przemyślu, potem kapłanem w Lublinie, zkąd się wydalił na Ukrainę, gdzie został czerńcem w kijewobrackim monastyrze, imię Kassyan, a w r. 1622 był synkelem czyli namiestnikiem i jako taki miał nadzór nad szkołami brackimi i bohojawłeńskiemi. Przeszedłszy na unię w r. 1625, otrzymał archimandrię dubieńską w r. 1627; że zaś miał udział w dziele M. Smotrzyckiego Apologia peregrynacii został w r. 1628 na synodzie w Kijowie wyklęty. Będąc złożonym z urzędu swojego z powodu zajść z biskupem włodzimierskim w r. 1640 wyjechał do Rzymu, gdzie za dyspenzą papieża Urbana VIII przeszedł na obrządek łaciński i z powrotem został kanonikiem regularnym i proboszczem w Krakowie. Umarł w r. 1650. […] Po rusku pisał: **Вѣршѣ на жалосный погребъ Петра Конашевича Сагайдачного** (Kijów 1622)». Це інформація до роздумів, яка, дуже ймовірно, зможе скоригувати, уточнити відомості про походження писаря-перекладача, зокрема припущення про його зв’язки з митрополією, тобто з Києвом [5], чи про місце переписування пам’ятки, а також підтвердити факти мовознавчого дослідження пам’ятки щодо її україномовної належності.

Глосами, засвідченими в Четьї Мінеї, церковнослов’янський вираз (слово) замінювали живомовним, зрозумілим, часто уживаним: **архиереи - попи, тысячника - войта, игѣмон - воевода, во бранехъ рекомо во гнѣвѣ, ослабьте рекомо отпꙋстите, геона рекомо пекло, ꙋсопшии рекомо мертвии, дремания рекомо сна** та ін. Іноді розкривали переносні або символічні значення окремих слів та виразів церковнослов’янського

оригіналу: козлища нарицаются грѣшници, долги рекомо грехи, чисто отдати – щире, дꙋшю спаси рекомо бремя греховное отими, дѣти рекомо млади, о добромъ дѣле рекомо в покаянии, ꙋ зломъ дѣле рекомо во гресѣхъ, не целовати хреста на криве рекомо не присягати и не клястися именем бж҃иимъ во лжю, нѣчого ти кꙋпити рекомо нѣколи покаятися, ꙋ пекле рекомо во мꙋце, огнь невгасимий еже зовется пекло, поити на вечний покои рекомо на долгий пꙋть тощо. Найпоширеніші внутрішньорядкові глоси, які вводилися словами рекомо, рекомий(а,є), зовемий(а,є), ꙁоветсѧ, именжетсѧ, есть, есте имени тоє, наріцаетсѧ, наріцаемая та ін.

За струкутурою (кількісним складом наявних у них лексичних елементів) глоси є як однослівними: послоушаите. рекомо не мысльте, архиереи (попи), тисячника (войта), игѣмон (воєвода), во бранех рекомо во гнѣве, ослабьте рекомо отпꙋстите, геона рекомо пекло, ꙋсопшии рекомо мертвии, дремания рекомо сна та ін., так і неоднослівними (багатослівними). Неоднослівні глоси можуть бути перекладом кількох слів основного тексту або багатослівним тлумаченням однієї його лексеми: Ѿлоучилъ... рекомо Ѿставилъ ѿ дрꙋжины, раи. еже ꙁоветсѧ цр(с)тво нб(с)ное, ельманоилъ. рекомыи с нами б҃ъ, о добромъ дѣле рекомо в покаянии, огнь невгасимий еже зовется пекло, на высоцѣ // мѣсте. сре(д) цр҃кви. еже ꙁоветсѧ амвон, бесплотныи фарашнъ рекомо дыꙗволъ, оу вышнемъ ер(с)лме. рекомо в небе.

За змістом виділяємо перекладні глоси: архиереи ∆ попи, тисячника ∆ війта, игѣмон ∆ воєвода, во бранех рекомо во гнѣвѣ, расхищение рекомо грабежъ, геона рекомо пекло); пояснювальні (тлумачні): о добром дѣле рекомо в покаянии, ꙋ зломъ дѣле рекомо во гресѣхъ, долги рекомо гріхи, чисто отдати ∆ щире, дꙋшю спаси рекомо бремя греховное отими, ѿ си(х) бж(с)твены(х) во(д). не боудеть имѣти жажи в вѣкы. рекомо хто же дает҄ наоу//ки доуховное. писмени ст҃ого бж҃ествено слова. то(т) сп(с)нъ боудеть во вѣки. (163 зв. – 164); порівняльно-зіставні або текстологічні: огнь невгасимий еже зовется пекло, поити на вечний покои рекомо на долгий пꙋть, •ꙁ•ꙗ добродѣтель. не целовати кр(с)та на криве. рекомо не присѧгати. и не клѧтисѧ именемъ бж҃ии(м) во льжю. (338 зв.), ка(к) больного постъ. та(к) пьꙗно(г) мл҃тва (301) (приказка); вже бо твоемꙋ житью конець приходи(т). вже ти солнце ꙁашло. а торгъ сѧ раꙁыиде. нѣчого ти кꙋпити. рекомо нѣколи покаꙗтисѧ. коли пришли есмо по тебе. вже ти свѣ(т) смерчесѧ. ѡканнаѧ д҃шо не можеши. помилована быти. поиди в мꙋкоу вечнꙋю. противоу своимъ дѣло(м). какъ еси собѣ оуготовала. (356 зв.), гласъ же бы(ст) рассѣдшегосѧ камене. ꙗко громъ. и потрѧсесѧ ꙁемлѧ. Ѿвориласѧ бѣꙁ(д)на водамъ (13). Досі вчені вважали, що останній тип глос, властивий тільки староукраїнським текстам пізнішого періоду [2].

Глосування у Четьї здійснено в дусі перекладу рукопису і засвідчує намагання переписувачів продовжувати справу демократизації, освоєння, тобто роблення своєю, церковнослов'янської мови. Отже, маємо, з одного боку, дотримання перекладачем-писарем книжно-писемної традиції, а з іншого – заміну малозрозумілих слів та форм живомовними, які все активніше заявляли про себе і в писемній мові, проникаючи у церковнослов'янські тексти, порушуючи традиційні норми книжної мови й утверджуючи позиції української народнорозмовної мови.

Література

1. Досліджувана пам'ятка зберігається в Інституті рукописів Центральної наукової бібліотеки ім. В.В. Вернадського НАН України під шифром ДА / 415 л. (ф.301. ЦАМ КДА. № 415.л.).

2. НІМЧУК В.В. Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською та білоруською. - К. Наук.думка, 1980, 304 с.

3. НІМЧУК Василь. Християнство й українська мова // Українська мова. – 2001. – №1. – С. 11–30.

4. Вагилевич Іван Далібор. Польські письменники Русини з додатком латинські письменники Русини. – Львів, 1843. – Підгот. до друку Р. Радишевський. – Перемишль, 1996. – 329 с.

5. „**А пса(л) сїю книгоу нѣхто є(ст) березка з нова горо(д)ка лито(в)ско(г) поповичъ попа литово(ц)ко(г) с҃нъ семишновъ долъбнича и(ж) в нитрополии**" (Четья Мінея 1489 р., 286 зв.). Через те, що в записі згадана митрополія, то деякі дослідники (В. Перетц, В. Німчук) роблять припущення, що оскільки митрополія була в Києві, то тільки там міг придбати оригінал рукопису Березка, з якого виготовлено копію. Проте цілком вірогідно, що в Києві з рукописом ознайомився лише батько Березки, а до рук сина він потрапив у Новогрудку, резиденції Київської митрополії, де служив його батько. Див.: ПЕРЕТЦ В.Н. К изучению Четьи 1489 г. // Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI – XVIII вв. – Л., 1928. – Вып. 2. - С. 1 – 107; НІМЧУК В., РУСАНІВСЬКИЙ В. Цінний внесок в історію мов східнослов'янських народів // Мовознавство. – 1979. –№ 1. - С. 73.

Василь Задорожний (Київ), старший науковий
співробітник Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні
НАН України, кандидат філологічних наук

Характер дієслівної дії в деяких розрядах дієслів у «Лексиконі» Памви Беринди

Наша розвідка є спробою дати відповідь на ту акцентологічну проблему в ділянці українського дієслова, що її у свій час констатувала відома дослідниця акцентологічної проблематики у східнослов'янських мовах